

УКРАЇНА – БАТЬКІВЩИНА, А НЕ ТЕРИТОРІЯ

(рецензія на монографію: Горболіс Л. М. «Чужина: коди інтерпретації» : монографія / Лариса Михайлівна Горболіс. – Суми : Мрія, 2016. – 176 с.)

Сьогодні час ставить перед науковцями нові завдання: орієнтуватися на західноєвропейські методології, обмінюватися досвідом із колегами за кордоном тощо. І попри всі позитиви такої зовнішньої орієнтації не варто забувати про питоми українське, сутнісне. Нині в літературознавчому процесі є кілька науковців, зосереджених на вивченні національного в житті й творчих доробках письменників. Таким ученим є й Лариса Михайлівна Горболіс. Рецензована наукова праця – яскраве свідчення, що літературознавець дотримується усталеного вектора дослідження – питань ментальності українського народу, обираючи щоразу один із аспектів для заглиблення. Наразі це – образ чужини.

Тема еміграції не позбавлена актуальності й нині, а сучасні події, які переживає Україна, тільки загострюють сприйняття концепту «чужина». Монографія Л. Горболіс не дає готових рецептів-ліків, не пропонує вичерпних відповідей (та й чи можливі вони?!), але спонукає замислитись над долею українців-письменників, у житті яких чужина стала реальністю, а також над рішеннями, які приймали персонажі творів художньої літератури.

Монографія доцільно поділена на два розділи: «Чужина в життєтворчості українців: вектори проблеми» та «Художнє освоєння концепту чужини в українській літературі». Дослідницька позиція виразно проступає в літературознавчих аналізах, але щоб її чіткіше оприятити, Лариса Михайлівна подає вступне і післяслово. Л. Горболіс як українка хоче «допомогти українцям зрозуміти себе й утаємничений скарб у нашому житті – УКРАЇНУ, зберегти свою ідентичність в Україні і поза Україною». Л. Горболіс як науковець прагне «проблему чужини/еміграції представити багаторівнево, з екзистенційним та аксіологічним акцентом, а також із урахуванням поетикальних особливостей творів, специфіки освоєння фольклорного матеріалу, актуалізації концепції літературного героя нового часу тощо».

У першому розділі літературознавець аналізує життєтворчість Тараса Шевченка, Павла Грабовського, Олександра Олеся, Володимира Винниченка, Олександра Довженка, Григорія Костюка, Михайла Слабошпицького, Тараса Романюка. Помітно, що постаті розглянуті в хронологічній послідовності. Представлений дискурс – виразно чоловічий.

Попри віддаленість у часі життя особистостей, які потрапили під пильне око дослідниці, помітний їхній спільний емоційний стан, сповнений самотності, розчарування. Т. Шевченко і О. Довженко, живучи в Україні, не відчувають себе захищеними, тому в їхніх творах і з'являються ностальгійні настрої. Рятуюнок можливий тільки за умови зосередження уваги на образах – репрезентантах українського світу: степові, землі, долині, гаї, хаті тощо. П. Грабовський і О. Олесь не могли пристосуватися до життя на чужині.

Можливість захистити власний простір дає пам'ять про атрибути життя українця, а також мова, яка наповнює життя сенсом. Безперечно правий Г.-Г. Гадамер: «Хто прибулий у чужу країну відчувається як гість у мовному середовищі цієї країни, він ще не втратив своєї батьківщини». Підтверджується ця думка і в другому розділі рецензованої монографії, зокрема при аналізі роману Н. Мориквас «Де мій брат?»

Поруч з образами українців постає образ тоталітарної системи, яка «принижуючи, витравлювала в людині людське, національне, знищувала фізично». Дуже влучно науковець наводить для підкреслення своїх думок репліки І. Дзюби. Політика радянської влади працювала на знищення національного самоусвідомлення: «Чимало українців соромляться своєї національності, своєї мови, вважають її “мужицькою”, “некультурною”, третьосортною, не розуміють навіть найелементарніших своїх обов'язків щодо своєї батьківщини, свого народу: знати і цінувати українську історію, культуру, мову, читати українські книжки... Скільки українців на доказ “лояльності” зреклося рідної мови і національного самопізнання, щоб “не виділятися”, “не відрізнятись”. Скільки їх боязко обминає, на якусь крамолу, національно-культурні питання, до яких не може бути байдужим громадянин, що поважає себе, цінує свою гідність». Ці рядки І. Дзюби актуальні й нині, адже не всі українці й досі відчувають гордість за свою національну приналежність.

Вплив радянської системи виховання на формування жінки-матері яскраво змальовано в романі Надії Морквас «Де мій брат?». Система прагнула зруйнувати традиційне уявлення про сім'ю, де мати – берегиня роду. Наслідки виховання в zdegradovanій родині змальовані і в оповіданні Є. Кононенко «Зустріч у Сан-Франциско».

Засобом боротьби виступила еміграція, що як форма протесту протиставляється розумінню еміграції як війни: «Мені набридло це життя... Я їду в Італію. Вся наша вулиця спорожніла. Добровільна мобілізація. Перший Український – Польща. Другий Український – Італія. Третій Український – Іспанія. Фронтів більше, ніж у Другу світову. Є ж іще Португалія, Греція, США, Голландія, Корея... У нас вся вулиця – розполовинені сім'ї...» (за романом «Душі в екзилі» Л. Білик). Процитований твір цікавий і тим, що в ньому художньо майстерно показаний наслідок порозуміння з Іншим: «Гнучкість і адаптивність головної героїні до нових реалій, вимог, правил життя, моральних пріоритетів із роками зменшують її спроможність боротися за свою автентичність». Це – шлях духовної деградації. Цю ж думку розвинуто й у романі М. Мориквас «Де мій брат?», у якому визначальним для духовного падіння стає почуття образи на батьківщину.

Загалом другий розділ містить аналізи дев'яти творів, де явна перевага надається сучасній українській прозі. У творах художньої літератури значно більше можливостей показати формування характеру українця. І дослідниця свідомо цього. Думаю, тому в полі її зору опиняється роман Р. Іванчука «Мальви», де до важливих факторів цього процесу зараховані «клімат, температурні умови, ландшафт і навіть харчування». Художню майстерність

письменників, чиї твори обрані для аналізу, підтверджено глибоким стилістичним та поетологічним аналізами.

Композиційно виправдано у фіналі монографії розташований аналіз роману Лесі Степовички «Шлюб із кухлем пільзенського пива», оскільки містить відповідь на питання «Які межі чужини?». Виявляється, що «чужина – це коли тобі ні з ким заколядувати». І навіть Інший географічний простір не буде Чужим, якщо українець там заявить про себе як про народ.

Для виконання цього дослідження літературознавцю слід було опанувати сутність концепту «Чужий» у філософській та психологічній площинах, саме тому кожна стаття розділів завершується відповідним списком використаної літератури. Усі висновкові думки дослідниці підтверджуються листами, щоденниковими записами, що робить виклад живим, дотичним до потаємних струн душі читачів. Загалом стиль Л. Горболіс вирізняється простотою викладу, щирістю, лаконічністю, небайдужістю до українського слова. Факт, що отримані результати дослідження звірялися з письменниками Л. Білик, Я. Ясінським, Лесею Степовичкою, С. Процюком, підтверджує їхню вірогідність.

У Післяслові дослідниця окреслює перспективи дослідження («Потребує глибшого висвітлення низка теоретичних питань, а також проблема традицій і новаторства в осмисленні еміграції, роль фольклору в потрактуванні триєдностей “Батьківщина – герой – чужина”, “своє – чуже – інше” тощо. Українська драматургія та поезія, де художня панорама чужини/еміграції представлена різноаспектно й багатопланово, також чекають свого сумлінного дослідника»). Нині в літературознавчих працях дедалі рідше зустрічається теза, що «література – це людинознавство». Це й очікувано, але в той же час не варто забувати, що художнє осмислення людських проблем – це крок на шляху їхнього розв’язання.

Тетяна Вірченко,

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Рецензія надійшла до редакції 13. 06.2016

Прийнято до публікації 20.06.2016